

Idiomatiese Afrikaans en skryfwyses

Baie jare gelede het prof. SPE Boshoff die unieke aard, die unieke “klank”, die idioom van verskillende tale geïllustreer deur dit te vergelyk met verskillende radio-omroepers se stemme: Sonder dat ’n mens die omroeper kan sien en sonder dat die omroeper se naam genoem word, kan jy meestal die omroeper identifiseer bloot op grond van hoe sy of haar stem klink. Dit geld dikwels ook sangers of akteurs wat bloot op grond van die unieke kwaliteit van hulle stemme geëien kan word.

Sulke unieke eienskappe onderskei tale ook van mekaar. ’n Engelssprekende bruid of bruidegom kan byvoorbeeld, op die vraag van die huweliksbevestiger, bevestigend antwoord “I do”, maar as ’n Afrikaanssprekende bruid(egom) dan sou antwoord “Ek doen”, sal dit beslis ’n vals noot wees. Net so kan ’n mens vir ’n werktuigkundige in verband met jou motor sê “Hy wil nie vat nie”, maar as jy in Engels sou sê “He doesn’t want to take”, gaan die verwarring groot wees. Jy sou iets moet sê soos “It won’t start”.

Hierdie unieke stem van Afrikaans, die idioom van Afrikaans, het oor baie dekades ontwikkel en enige verandering daarin sal ook net met verloop van tyd intree. Dit lê nie op die weg van ’n individu of selfs ’n organisasie om so ’n idiomatiese saak eensydig of doelbewus te probeer verander nie.

Met bostaande in gedagte maak ek hier onder enkele opmerkings oor taalsake op grond van twee tekste wat ek onlangs onder oë gehad het.

1. *Woordgeslag?*

Sommige tale, ook van ons Europese stamtale soos Nederlands en Duits, het ’n stelsel van woorde met sogenaamde woordgeslag, wat onder meer beteken dat verskillende bepaalde lidwoorde en voornaamwoorde saam met die selfstandige naamwoorde van die betrokke “geslag” gebruik moet word. Enigiemand wat al met byvoorbeeld Duits te doen gehad het, sal weet van *der*, *die* en *das*. Ook Nederlands het sulke manlike, vroulike en onsydige woorde, maar Afrikaans het genadiglik die komplikasie van woordgeslag afgeskud.

In die volgende twee Nederlandse sinne is *academie* en *regering* vroulik en daarom word ’n vroulike voornaamwoord daarmee saam gebruik:

Na de herleving der letteren had bijna elke stad in Italië **hare academie**.

De **regering** heeft **haar** besluit herzien, nadat zij hernieuwd advies had ingewonnen.

In *Die Burger* lees ek onlangs die opskrif “Herrie nadat leraar ... na God as ’n vrou verwys” – die betrokke leraar het die voornaamwoord *haar* ten opsigte van God gebruik. Ek is geensins bevoeg om my oor so ’n teologiese saak uit te spreek nie; ek kan bloot sê dat God in die Judeo-Christelike tradisie as ’n **persoon** voorgestel word en dat ’n **persoon**, hier op die ondermaanse in elk geval, manlik of vroulik kan wees. Indien iemand God dus as vroulik wil beskou, sal die voornaamwoordreks *sy*, *haar*, *hare* natuurlik idiomaties korrek wees.

Wat nielewendige dinge betref, staan sake eger anders. Engels gebruik meestal *it* vir ’n enkelvoudsvoorwerp en vir sekere vervoermiddels dikwels *she* (en die gepaardgaande ander vorme). In idiomatiese Standaardafrikaans word meestal *hy* (en die gepaardgaande ander vorme) gebruik; *dit* ook soms, maar heel dikwels word *dit* onidiomaties volgens die patroon van die Engelse *it* gebruik, byvoorbeeld in die koerantsin: “Die ondersoek het ook gewys dat

die skip ... laas op 4 Maart 2019 aangedui het dat *dit* by 'n hawe aangedoen het." Idiomaties sou "... dat *hy* 'n hawe aangedoen het" die natuurlike wees (let, terloops, op dat dit nie "**by** 'n hawe aandoen" is nie, maar slegs "'n hawe aandoen").

Om egter tale en organisasies in Afrikaans skielik vroulik te maak, druis in teen die idioom van Afrikaans. Geslagsgelykheid geld tog seker net mense, want as 'n mens dit op niemenslike sake wil begin toepas, bring jy in werklikheid woordgeslag in Afrikaans terug.

In een van die hier bo bedoelde tekste lees ek van die betrokke organisasie wat "*haar* ernstige kommer" uitspreek en van "*haar* lede". Dit is hoogs onidiomaties. Daarenteen word 'n universiteit in dieselfde teks, in Afrikaans tereg, manlik gehou, al sou dit volgens die Nederlandse stelsel ook vroulik moes wees.

Daarenteen skryf iemand anders elders: "Om te sien hoe historiese geboue op die kampus van die Universiteit van Kaapstad (UK) brand, is 'n skokkende ervaring. Kan die beelde van 'n brandende universiteit op 'n simboliese wyse gelees word? Is dit simbolies van die feit dat die universiteitswese en die idee wat **sy** oor eeue heen verteenwoordig het, besig is om af te brand?" In hierdie laaste sin kan *sy* slegs op *universiteitswese* slaan, en by so 'n abstrakte begrip is *sy* en *hy* ewe vreemd. Ek sou hier sonder twyfel die onpersoonlike *dit* gebruik het.

Dalk is die oogmerk van sulke uitinge 'n ewewigtige gebruik van manlike en vroulike voornaamwoorde, maar so 'n doel kan nie bereik word deur die taal se idioom te verwing nie.

Artikel 6 van die Interpretasiewet 33 van 1957 bepaal dat woorde (in wetgewing) wat die manlike geslag aandui, die vroulike geslag insluit, tensy die teendeel uit die konteks blyk. Daarom is daar voorheen generies slegs die manlike vorme van voornaamwoorde gebruik, argumentshalwe "'n amptenaar mag hom nie skuldig maak aan ...". By die uitleg van 'n wet of wetsvoorskrif sluit dit dus ook vroulike amptenare in.

In die huidige politieke bedeling word daar egter in wetgewing deurgaans voornaamwoorde van albei geslagte gebruik: "*hy* of *sy*", "*sy* of *haar*", "*hom* of *haar*". Geslagsgelykheid word so suksesvoller bereik as om op onidiomatiese wyse as 't ware weer woordgeslag in Afrikaans in te voer deur tale, organisasies en dergelike met vroulike voornaamwoorde te benoem. Ek waag dit om te sê dat as moedertaalsprekers van byvoorbeeld Nederlands soms sukkel met woordgeslag, pogings om dit in Afrikaans in te voer eenvoudig gedoem is; as verskillende skrywers boonop verskillende voornaamwoorde by dieselfde woord gebruik, byvoorbeeld die een maak "Afrikaans" *haar*, die ander *hy* en nog een *dit*, dan is chaos onvermydelik.

Die gebruik van die idiomatiese manlike voornaamwoorde (*hy*, *sy*, *hom*) in Afrikaans vir nielewende dinge moet myns insiens werklik as "ongemerkt t.o.v. geslagsverskil" beskou word, soos prof. Meyer de Villiers dit gestel het.¹

2. **Desondanks:** In 'n vorige rubriek het ek daarop gewys dat dié woord 'in weerwil *daarvan*, ondanks *dit*' beteken en dat die *daarvan* of *dit* wesenlik belangrik vir die korrekte gebruik van die woord is. Een van die betrokke tekste bevat juis weer so 'n foutiewe gebruik van *desondanks*: "En dít *desondanks* die taalgebruiksprofiel van die universiteit se primêre voedingsgebied ...". Oorgeset synde staan hier nou "En dit ondanks *daarvan* (of: ondanks dit) die taalgebruiksprofiel van die universiteit ...", wat klaarblyklik nie deug nie. Hier moes dit eenvoudig "ondanks" gewees het: "En dit ondanks die taalgebruiksprofiel van ..."

¹ De Villiers, M. 1983. *Afrikaanse grammatika vir volwassenes*. Goodwood: Nasou, p. 78.

3. **Skryfwyse:** ’n Saak wat ook al meermale in hierdie rubriek bespreek is, is die feit dat samestellings in Afrikaans vas geskryf word. Soms is dit skynbaar vir Afrikaansskrywendes moeilik om te bepaal of die eerste deel van die samestelling wel vas geskryf moet word. Tipiese gevalle is *standaard-*, *reus(e)-* en *top-*, wat almal selfstandige naamwoorde is wat die volgende selfstandige naamwoord bepaal. In een van die tekste wat ek gelees het, is “top universiteite” geskryf, terwyl dit “topuniversiteite” moet wees.

’n Verbandhoudende problematiese skryfwyse in die betrokke teks was “in ’n postpandemie, ontwikkelende land”. Omdat *postpandemie* nie ’n byvoeglike naamwoord is nie, kan hy nie los van *land* staan nie en kan daar ook nie ’n komma daarna wees nie. Al is *postpandemie* ’n sonderlinge woord wat waarskynlik nie as sodanig selfstandig gebruik kan word nie, moet hy in ’n samestelling vas aan *land* geskryf word: *postpandemieland* (wat nie juis ’n deursigtige samestelling is nie). Maar nou kom *ontwikkelende* tussenin, wat beteken ’n sogenaamde afstandskoppelteken (*AWS*, reël 12.24) moet gebruik word: *postpandemie- ontwikkelende land* (let op die spasie ná die koppelteken).

Pandemie kan wel afgelei word tot *pandemiese*, en dus is *postpandemiese* seker ook moontlik, maar presies wat sou *postpandemiese land* beteken? Die kombinasie maak egter deel van ’n langer sin uit – “... om hulle plek vol te staan in ’n postpandemie, ontwikkelende land met ’n wankelende ekonomie en gewelddadige samelewing, ...” – wat beteken dat ’n mens by herformulering versigtig moet wees. ’n Mens sou dit dalk soos volg kon stel: “... om ná die pandemie hulle plek vol te staan in ’n ontwikkelende land met ’n wankelende ekonomie en ’n gewelddadige samelewing ...”.

4. **Afkappingsteken:** Laastens net weer ’n herinnering dat ’n afkappingsteken óf ’n 9-vormige verhewe komma is, indien ’n mens krulaanhalingstekens (in MS Word “curly quotes”) gebruik, óf ’n regaf strepie (in MS Word “straight quotes”). Kyk in die jongste *AWS* op bladsy 7 net bo reël 2.1. Dit geld beslis ook die onbepaalde lidwoord ’n.

Dit is maklik genoeg om ’n rekenaar te stel om die foutiewe 6-vormige verhewe komma (by krulaanhalingstekens die openingsvorm) in die kombinasie (afkappingsteken + *n*) outomaties te korrigeer tot ’n, of om regaf aanhalingstekens te gebruik, want “ ‘n ’ bly ’n skryffout, soos drie keer in die *postpandemie*-sinne hier bo.

JD (Tom) McLACHLAN

E-pos: tommcl@whalemail.co.za